

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.16>**І. Л. Желтобрюх**кандидат юридичних наук,
суддя Верховного Суду

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРЕКЛЮЗІЇ: ЗАКОНОДАВСТВО І ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І НАПРЯМИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Аналізуються положення законодавства та прецедентного права зарубіжних країн, що відображають пануючий у них підхід до використання процесуальних преклюзій для впорядкування судочинства та окреслення меж процесуальних прав його учасників.

Під час визначення напрямів їх використання для вдосконалення законодавства України про адміністративне судочинство вказується на те, що слід розглянути можливість запровадження законодавчих положень про поширення преклюзії повторного позову на осіб, тісно пов'язаних зі стороною у справі ідентичними інтересами або іншими обставинами, що дають змогу вважати цих осіб належним чином представленими стороною у справі. Іншим кроком для оптимізації адміністративного судочинства може бути охоплення преклюзією повторного позову тих позовних вимог, які пред'являлись під час розгляду справи, але її тих, які мали бути пред'явлені.

Крім того, у подальших наукових дослідженнях питань адміністративного судочинства слід визначити, чи сприятиме виконанню завдань адміністративного судочинства поширення преклюзії спростування встановлених судом обставин справи лише на факти, які є важливими для правильного вирішення справи, приводять до виникнення відповідних правових наслідків, охоплюються предметом доказування у справі, а також на оцінку правового значення таких фактів, залишаючи осторонь висновки щодо обставин, встановлення яких немає значення для вирішення справи, висновки щодо фактів без надання їм правової оцінки та без визначення їх правових наслідків і висновки щодо права поза зв'язком із конкретними фактичними обставинами справи.

На доповнення до того під час підготовки пропозицій щодо вдосконалення використання преклюзій у адміністративному судочинстві слід оцінити доцільність запозичення також того зарубіжного досвіду, що пов'язаний із можливістю відступу від преклюзії спростування встановлених судом обставин справи, коли йдеться про неможливість апеляційного оскарження первинного судового рішення, мають місце критичні порушення норм процесуального права під час первинного судового провадження, суперечності між судовими рішеннями, сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не мала можливості повною мірою та на справедливих засадах взяти участь у дослідженні питання в попередній справі, що породжує несправедливість, або склались інші обставини, з яких випливає те, що преклюзія породжує явну несправедливість всупереч конституційним принципам.

Ключові слова: адміністративне судочинство, зарубіжний досвід використання процесуальних преклюзій, преклюзія повторного позову, преклюзія спростування встановлених судом обставин справи, умови застосування процесуальних преклюзій.

Постановка проблеми. Вивчення та зіставлення положень законодавства та прецедентного права зарубіжних країн, що відображають пануючий у них підхід до використання процесуальних преклюзій для впорядкування судочинства та окреслення меж процесуальних прав його учасників, являє собою значний науковий інтерес для вироблення практико-при-

кладних науково обґрунтованих рекомендацій із питань вдосконалення законодавства України про адміністративне судочинство. Водночас матеріали наукових досліджень вітчизняних учених не свідчать про те, що зазначене джерело оптимізаційних рішень для українського адміністративного судочинства є досить опрацьованим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу. Ознайомившись із вищезазначеними джерелами та науковими працями на їхній основі, перш за все наведемо відображене у них політичне та економічне обґрунтування цінності процесуальних преклюзій для досягнення цілей судочинства.

Правовою основою для преклюзій повторного позову та спростування встановлених судом обставин справи у США слугує засадниче законодавче положення про те, що судовим рішенням має бути властива така сама довіра та загальнообов'язковість на території США, якою вони наділяються за законодавством штату, у якому вони ухвалюються (ст. 1738 розділу 28 Кодексу законів Сполучених Штатів) [1]. Загальним правилом, що впливає з принципу про повну довіру та застосування судових рішень, є те, що сторонам не має дозволятися домагатися переоцінки обставин, належним чином розглянутих компетентними судами, адже інакше неможливо покласти край судовій тяганині (Постанова ВС США від 12 лютого 1821 р. у справі «Гопкінс проти Лі») [2]. Преклюзійний ефект судових рішень вимагається метою утворення судів, якою є забезпечення мирного та справедливого врегулювання спорів, що належать до юрисдикції судів. Їх належне застосування є вкрай необхідним для підтримки порядку в суспільстві. Послуги судів втратили би цінність для поновлення порушених прав, якщо судовим рішенням не була би властива остаточність, яка забезпечується повагою до питань, належним чином вирішених, із боку сторін справи та осіб із особливо тісним зв'язком із ними (Постанова ВС США від 18 жовтня 1897 р. у справі *Southern Pacific R. Co.* проти Сполучених Штатів) [3].

Як наступний крок дослідження, визначимо матеріально-правові та процесуальні підстави застосування в деяких зарубіжних країнах преклюзії повторного позову та преклюзії спростування встановлених судом обставин справи.

Так, згідно з американською правовою доктриною преклюзія повторного позову забороняє сторонам справи або особам із особливо тісним зв'язком зі сторонами справи домогтись повторного судового розгляду питань, що порушувались або мали бути порушені у справі, яка завершилась ухваленням судового рішення, що набрало законної сили (Постанова ВС США від 20 червня 2005 р. у справі *San Remo Hotel, LP* проти міста та округу Сан-Франциско) [4]. У Канаді преклюзія повторного позову засто-

совується за правилами, які є подібними до тих, що діють у США: позивач має одночасно пред'явити увесь комплекс позовних вимог, що стосуються правовідносин. Подібними є очікування від відповідача: заперечення проти усіх позовних вимог мають наводитись під час першого розгляду справи під загрозою бути визнаними неприйнятними у інших справах. Також слід взяти до уваги те, що преклюзія повторного позову застосовується не лише до безпосередніх сторін справи, а й до осіб, що мають особливо тісний зв'язок зі стороною справи. Прихильність до подібних поглядів висловила Палата Лордів Сполученого Королівства у справі «Арнольд проти Національного вестмінстерського банку», визначивши, що преклюзія повторного позову виникає, коли предмет і підстави позову у пізнішій справі є ідентичними до тих, які є у більш ранній справі між тими самими сторонами або особливо тісно пов'язаними із ними особами [5, с. 357–358].

Отже, привертає увагу те, що за положеннями загального права преклюзія повторного позову може поширюватись не лише на сторін у справі, а й на особливо тісно пов'язаних із ними осіб, а преклюзивний ефект судового рішення може охоплювати не лише ті позовні вимоги, які пред'являлись під час розгляду справи, але й ті, які мали бути пред'явленими.

Поглиблюючи обізнаність із вищенаведеними особливостями шляхом опрацювання відповідних наукових праць, вдалось з'ясувати, що концепція особливо тісного правового зв'язку, чи то матеріального або процесуального, нерозривно пов'язана із нормами матеріального або процесуального права, що регулюють відносини між стороною справи та відповідною третьою особою. Визнається те, що неможливо вичерпно визначити всі обставини, за яких має місце особливо тісний зв'язок, для визначення сфери поширення преклюзивного ефекту судового рішення. Ба більше, вирішуючи питання про звуження преклюзією прав осіб із особливо тісним зв'язком зі стороною справи, вважається обов'язковим балансувати їхні інтереси. За загальним же правилом особливо тісний правовий зв'язок та/або ідентичність інтересів сторін у справі та третіх осіб може мати місце, зокрема, за таких сценаріїв, коли відповідними особами є:

довірчий власник майна або інший держатель інтересів (управитель майном) та довіритель (власник) або вигодонабувач (США, Сполучене Королівство, Нідерланди);

– спеціально уповноважений представник осіб, на інтересах яких позначатимуться підсумки справи, та ці особи (Нідерланди, США);

– батьки та діти, якщо батьки або особи, що їх замінюють, уповноважуються законом представляти інтереси дітей (Німеччина, Нідерланди, Швейцарія)

– суб'єкт господарювання та його учасники чи акціонери – преклюзивний ефект судового рішення щодо суб'єкта господарювання поширюється на його учасників чи акціонерів, незалежно від того, чи взяли вони безпосередню участь у справі (Іспанія);

– акціонерне товариство та його мажоритарний акціонер (Франція, Нідерланди);

– учасники простого товариства (Німеччина, Швеція, Швейцарія, США)

– члени громадського об'єднання (Франція, Нідерланди);

– спільні сумісні власники, кожен з яких уповноважений звертатись із позовом в інтересах об'єднання та спільних сумісних власників (Франція, Нідерланди);

– подружжя, якщо відповідний об'єкт має значення для інтересів сім'ї (Румунія) або один із подружжя законом уповноважений представляти інтереси іншого (Нідерланди);

– боржник та особа, яка надає забезпечення виконання зобов'язання боржника (Іспанія, Швейцарія) [6, с. 22–25].

Наприклад, громадяни та об'єднання громадян за американським законодавством наділяються можливістю діяти як екологічна інспекція громадянського суспільства на доповнення до державних механізмів охорони навколишнього природного середовища. Приватним особам дозволяється подавати позови в інтересах суспільства до компетентних органів держави та суб'єктів господарювання, які порушують екологічне законодавство. Однак, згідно із судовою практикою, процесуальну активність цих приватних осіб обмежує преклюзія повторного позову, яка застосовується, якщо компетентний орган держави ініціював та належним чином веде справу про захист екологічних прав людини. Вважається, що за таких обставин інтереси суспільства є представленими компетентним органом держави, а аналогічна вимога від приватних осіб буде повторною [7, с. 1, 2, 5].

Натомість, коли немає підстав вважати наявним особливо тісний правовий зв'язок чи ідентичність інтересів, застосування преклюзії виключається, незважаючи на певну близькість або групову належність сторони у справі

з третіми особами або обізнаність третіх осіб із існуванням справ, у яких порушуються питання, що зачіпають права та обов'язки третіх осіб. Зокрема, як зазначалось вище, за особливих обставин судове рішення може зв'язувати осіб, які не взяли участь у справі, якщо сторона справи має ту саму групову належність, що й особа, яка не взяла участь у справі, а судовий процес забезпечує повний та справедливий розгляд спільних для групи питань. Однак, згідно з прецедентним правом США, про це не може йтися, якщо особа не подавала позов в інтересах усіх осіб з певною груповою ознакою, у поясненнях сторони не відображається прагнення виступити з вимогою на користь або проти осіб, які не беруть участь у справі, а судові рішення не містять формулювання, що свідчать про охоплення ним усіх осіб із відповідною груповою ознакою. Зазначене може підкріплюватись також тим, що немає підстав вважати, що сторона справи усвідомлює, що представляє усіх інших осіб з тією самою груповою ознакою [8, с. 128].

Аналогічно до того сторона справи, що була обізнана із існуванням справи, у якій ухвалено остаточне судові рішення, але не була залучена до справи, не має обмежуватись преклюзивним ефектом того судового рішення. Сторонам справи більшою мірою відомо спрямованість наслідків судового рішення у їх справах, а також те, яких осіб вони зачіпатимуть. Зважаючи на це, має сенс покласти на них тягар залучення до справи додаткових сторін, ніж зв'язувати таких додаткових сторін передбаченими судовим рішенням наслідками або обов'язком втручатись у справу, навіть якщо їм відомо про такі справи [8, с. 130].

Також у законодавчих положеннях зарубіжних країн визначається коло обставин, за яких допускається відступ від преклюзії повторного позову та які є подібними до тих, з якими може бути пов'язана неможливість застосування преклюзії спростування встановлених судом обставин справи. Примітним є те, що винятки з відповідних процесуальних правил нерідко закріплюються за допомогою абстрактних універсальних формулювань. Так, преклюзія спростування встановлених судом обставин справи не застосовується, якщо:

– сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не могла оскаржити преклюзивне судові рішення в апеляційному порядку (Нідерланди, США);

– сталась значна зміна правового регулювання (США, Сполучене Королівство);

– мають місце особливі (виключні) обставини, за яких застосування преклюзії видаватиметься несправедливим або неефективним з точки зору досягнення цілей правосуддя, наприклад, виявлено нові докази, врахування яких змінить шлях правильного вирішення справи (Сполучене Королівство), сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не мала можливість повною мірою та на справедливих засадах взяти участь у дослідженні питання у попередній справі, що породжує несправедливість (Нідерланди, США);

– є нагальна необхідність для нового розгляду питання фактів чи права через можливий вплив на публічний інтерес або права і обов'язки осіб, які не беруть участь у справі (США) [6, с. 30–31].

Крім вищевикладеного, слід узяти до уваги те, що для запобігання судовим помилкам, пов'язаним із цими складними юридичними конструкціями, використовуються спеціальні процесуальні інструменти.

Зокрема, у деяких правових системах (Сполучене Королівство), наприклад, якщо більш, ніж одна особа має однаковий інтерес, з якого випливає та сама вимога, судове провадження за відповідним позовом може розпочатись, або суд може постановити, що судове провадження буде продовжене, за ініціативою або проти однієї або декількох з групи осіб із однаковим інтересом за умови, що особа або декілька осіб з групи осіб із однаковим інтересом виступатимуть представниками усієї групи. Водночас будь-який учасник справи може клопотати про те, щоб не діяти як представник групи осіб із однаковим інтересом. Зрештою, якщо суд не вирішить інакше, будь-яке судове рішення у справі за таким позовом зв'язуватиме усіх із групи осіб із однаковим інтересом [6, с. 22].

Цей механізм може застосовуватись у випадку представництва простого товариства одним з його членів, або якщо позов зачіпає спадкове майно, довірчу власність, тлумачення статуту господарського товариства. У подібних справах суд може призначити особу представником осіб, які є ненародженими або є такими, місцезнаходження яких невідоме, або неможливо встановити їхнє місце перебування. На доповнення до тих ситуацій, позов може бути поданий проти або на користь довірчих власників, управителів майна, не вказуючи стороною справи довіртелів або вигодонабувачів, оскільки будь-яке судове рішення буде обов'язковим для довіртелів або вигодонабувачів, якщо суд не вирішить інакше. Також практи-

кується подання так званих похідних позовів, у яких суб'єкт господарювання або громадське об'єднання має право вимоги, яке використовується одним з членів цих організацій. Будь-яке судове рішення за таким позовом зв'язуватиме відповідну організацію [6, с. 23].

Подібну спрямованість мають положення ст. 65, п. 2 ч. 1 ст. 121 Судового адміністративного процесуального кодексу Німеччини про те, що остаточне судове рішення зв'язує осіб, які, будучи належним чином сповіщеними, взагалі або у розумний строк не заявили про намір узяти участь у справі, у якій заздалегідь було передбачення, що остаточне судове рішення зачіпатиме права, обов'язки чи законні інтереси більш, ніж 50 осіб, що обумовило постановлення ухвали про те, що до справи залучаються лише ті особи, які заявлять про відповідний намір протягом певного строку [9].

Водночас у деяких країнах преклюзія охоплює лише безпосередніх сторін справи та осіб із особливо тісним зв'язком із ними (Нідерланди, Швейцарія). Також, примітним є те, що тоді як правонаступництво за безпосередніми сторонами справи є підставою для поширення преклюзії повторного позову за межі кола безпосередніх сторін справи, у деяких країнах, правонаступник, який не був обізнаний із судовим провадженням може бути захищений від преклюзивних ефектів судового рішення (Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, США) [6, с. 24].

Здобувши певне уявлення про визначальні ознаки та значення особливо тісного правового зв'язку та ідентичності інтересів для визначення сфери дії преклюзії повторного позову, звернемось до наукових напрацювань, у яких йдеться про унеможливлення цієї преклюзією пред'явлення позовних вимог, які мали бути пред'явленими.

Нагадаємо, що у країнах загального права використовується, як правило, саме зазначений підхід. Водночас, законодавство деяких країн, серед яких Ізраїль, відображає більш гнучкий підхід, що підтверджується нижченаведеним прикладом зі справи «Stafania Hotel Ltd. проти Міллера», яка була розглянута Верховним Судом Ізраїлю (CA 329/73 Stafania Hotel Ltd. v. Miller 28(1) PD 19, 20 [1980]). За обставинами справи сталось невиконання договірного зобов'язання придбати земельну ділянку та побудувати на ній капітальну споруду. Позивач виявив бажання поділити вимоги, що впливають з цих правовідносин, порушуючи питання, спершу, про примусове виконання

зобов'язання, а після того, якщо вважатиме це за доцільне, вимагаючи відшкодування збитків, спричинених зазначеним порушенням. Зважаючи на те, що якщо позивач примусить відповідача до виконання договірних зобов'язань та досягне усіх фінансово-господарських цілей, він не буде заінтересованим у компенсації збитків, оскільки вони покрийються за рахунок прибутку. Якщо позивач програє та суд визнає договір необов'язковим до виконання, позивач може зберегти кошти, не подаючи позов про відшкодування збитків. Якщо ж вимога про примусове виконання договірних зобов'язань буде відхилена так, що це не виключатиме відшкодування збитків у подальшому, позивач може пізніше скористатись правом вимагати цього відшкодування. Як підсумок, суд узяв до уваги стратегічні міркування позивача [5, с. 374].

На доповнення до того стратегія ведення справи має значення, якщо позивача та відповідача пов'язують давні відносини. За таких обставин сторона, яка зазнала порушень її прав не заінтересована пред'являти її партнерам увесь обсяг позовних вимог, що випливають з правовідносин, оскільки вона може бажати продовження співробітництва з партнером. Сторона може обмежитись однією вимогою, утримавшись від інших. Натомість застосування преклюзії повторного позову втягне сторін у масштабний правовий конфлікт, що чинитиме негативний вплив на їх майбутні відносини, що не відповідає їх інтересам [5, с. 374].

Водночас законодавством Ізраїлю закріплюються підстави, що спонукають позивача зосередити всі вимоги, що випливають зі спірних правовідносин, в одній позовній заяві. Наприклад, суд не може дозволити поділ позовних вимог, якщо:

- є досить підстав вважати, що позивач таким чином виявляє недоброчесність або має намір зловмисно завдати незручностей відповідачу, подаючи декілька окремих позовів – такий захід реагування суду вважається виправданим, адже поведінка позивача не має під собою легітимних передумов та оптимізує ведення справи для самого позивачем, не сприяючи здійсненню судочинства;

- відкладення розгляду частини позовних вимог має конкретний негативний вплив на вартість активів, пов'язаний, наприклад, із чутками про судовий спір щодо відповідних активів та його відображення на їх вартості [5, с. 375, 388, 394].

Отже, розмірковуючи над напрямками вдосконалення використання преклюзій у адміністративному судочинстві слід розглянути мож-

ливість запровадження законодавчих положень про поширення преклюзії повторного позову на осіб, пов'язаних зі стороною у справі ідентичними інтересами або іншими обставинами, що дають змогу вважати цих осіб належним чином представленими стороною у справі, а також необхідно визначитись щодо того, чи оптимізуватиме адміністративне судочинство охоплення преклюзією повторного позову тих позовних вимог, які пред'являлись під час розгляду справи, але й тих, які мали бути пред'явленими.

Розпочинаючи дослідження особливості реалізації у процесуальному праві зарубіжних країн преклюзії спростування встановлених судом обставин справи, перш за все, висвітлимо закріпленій законодавством окремих зарубіжних країнах предмет преклюзії спростування встановлених судом обставин справи.

Зокрема, обставинами справи, що охоплюються преклюзією, у багатьох правових системах визнаються питання фактів і права, з'ясування яких є необхідним для належного вирішення справи. Зокрема, за англійським правом тоді як преклюзія спростування встановлених судом обставин справи має місце, коли питання, що є необхідною складовою підстав позову було належним чином досліджене та вирішене, а також знову порушується у подальших провадженнях між тими самими сторонами з інших приводів, іншою важливою вимогою англійського права є те, що преклюзія спростування встановлених судом обставин справи застосовується не лише до питань, що досліджувались та вирішувались у справі, а й до питань, які обґрунтовано належали до предмета доказування та яке, виявивши розумну старанність та обачливість, сторони мали передати на розгляд суду [5, с. 358]. З позиції зазначеного підходу за межами сфери поширення преклюзії спростування встановлених судом обставин справи за предметом перебувають:

- висновки щодо обставин, встановлення яких не має значення для вирішення справи (Сполучене Королівство);

- висновки щодо фактів без надання їм правової оцінки та без визначення їх правових наслідків (Сполучене Королівство);

- висновки щодо права поза зв'язком з конкретними фактичними обставинами справи (Сполучене Королівство, США, Нідерланди) [6, с. 28].

Інакше кажучи, преклюзія спростування встановлених судом обставин справи поширюється на висновки суду щодо фактів, які є важ-

ливими для правильного вирішення справи, призводять до виникнення відповідних правових наслідків, охоплюються предметом доказування у справі, а також щодо оцінки правового значення таких фактів.

При цьому в деяких правових системах, у яких за судовими рішеннями закріплюється преклюзивний ефект, забороняється не лише спростування встановлених судом обставин справи із посиланням на доводи, що наводились раніше, але й виключається оспорювання висновків суду про обставини справи із використанням юридичних аргументів або доказів, на яких могла бути побудована позиція сторони у попередній справі для переконання суду дійти інших висновків. Загальноприйнятим є те, що преклюзією обмежується лише спростування тих обставин, які досліджувались та встановлювались під час судового розгляду, тобто питання про них було порушене у заявах сторін або іншим чином, вони досліджувались та оцінювались судом так, щоб можна було припустити, що саме існування судового рішення потребує встановлення відповідних обставин. Ба більше, прийнято вважати, що не має значення для застосування преклюзії те, чи висловлювала сторона позицію щодо того чи іншого питання права чи фактів (Сполучене Королівство, Нідерланди, США, Іспанія) [6, с. 28].

Наприклад, за змістом Постанови Федерального апеляційного суду другого округу США від 11 липня 2018 р. у справі № 17-1456 «Монклова проти міста Нью-Йорк» попередні судові рішення перешкоджають поданню сторонами у відповідних справах будь-яких нових позовних вимог, що випливають з таких само фактів [10]. Незважаючи на нове правове обґрунтування законності позовних вимог, якщо позивач мав можливість його навести під час судового розгляду цих самих позовних вимог у попередній аналогічній справі, то це обумовлює необхідність застосування до нового позову правил про преклюзію повторного позову (Постанова Федерального апеляційного суду другого округу США від 3 липня 2002 р. у справі № 02-7041 «Джоана Січковська проти «Гренд Лайн Нью-Йорк») [11].

Водночас у деяких правових системах преклюзія не допускає брати до уваги, крім вищезазначених, ті доводи щодо встановлення чи спростування обставин, що випливають з тих самих правовідносин та могли бути наведені під час первинного судового розгляду, але цього зроблено не було (Нідерланди, Швеїца-

рія, США). Прийнято вважати, що для сторони надзвичайно легко у рамках одного позову скористатись усіма доказами та аргументами на обґрунтування її позиції, що дозволяє досягти економії процесуальних засобів та ефективності правосуддя [6, с. 34].

Отже, наукове співтовариство має ґрунтовно обміркувати, чи сприятиме виконанню завдань адміністративного судочинства поширення преклюзії спростування встановлених судом обставин справи (преюдиції за вітчизняною юридичною термінологією) лише на факти, які є важливими для правильного вирішення справи, призводять до виникнення відповідних правових наслідків, охоплюються предметом доказування у справі, а також на оцінку правового значення таких фактів, залишаючи осторонь висновки щодо обставин, встановлення яких не має значення для вирішення справи, висновки щодо фактів без надання їм правової оцінки та без визначення їх правових наслідків та висновки щодо права поза зв'язком з фактичними обставинами справи.

Наступним ключовим аспектом преклюзії спростування встановлених судом обставин справи є підстави її застосування.

Насамперед маємо підстави констатувати, що правомірність та доцільність більшості підстав застосування преклюзії спростування встановлених судом обставин справи є загальноновизнаною. Такими підставами є: 1) питання, що постало у першій справі, є однаковим із тим, яке належить вирішити у другій справі; 2) існує остаточне рішення суду, що набрало законної сили, по суті першої справи; 3) сторона, яка зазнає преклюзивних обмежень, була стороною першої справи (Постанова ВС США від 20 червня 2005 р. у справі San Remo Hotel, LP проти міста та округу Сан-Франциско) [4].

Водночас у деяких правових системах підстави застосування преклюзії спростування встановлених судом обставин справи не зводяться до вищезазначених. Особлива увага в цьому зв'язку має бути приділена відповідним положенням законодавства США та практики його застосування.

Так, якщо процесуальне законодавство, яке було основою для першого провадження, відповідає вимогам належного судочинства, Конституція США не перешкоджає звичайному функціонуванню доктрини преклюзії спростування встановлених судом обставин справи. На рівні законодавства штатів дозволяється встановлювати винятки з правила про преклю-

зію, якщо, на відміну від другого провадження, під час першого провадження деякі засоби були недоступними для сторони справи, що вплинуло на рішення по суті справи (наприклад, якщо відповідач був змушений захищатись за несприятливих умов та не мав можливість збирати докази та взяти належну участь дослідженні обставин справи) Інакше кажучи, виконання вимоги належного судочинства про те, що для сторони має бути доступна можливість бути почутою може відвернути преклюзивний ефект судового рішення, незалежно від того, чи є це судове рішення чинним [12, с. 128]. Наприклад, суди штату Вайомінг використовують чотирискладовий тест для з'ясування того, чи обмежується процесуальний статус сторони преклюзією спростування встановлених судом обставин справи, а саме, визначається: 1) чи є питання таким, що було вирішено судом раніше та було порушене перед судом у новій справі; 2) чи більш ранній судовий розгляд завершився ухваленням остаточного судового рішення; 3) чи сторона справи, у якій ухвалене преклюзивне судове рішення, є ідентичною зі стороною справи, яка є новою, або має особливо тісний зв'язок з нею; 4) чи мала сторона, яка може зазнати преклюзивних обмежень, можливість перед незалежним органом повною мірою та на справедливих засадах представити свою позицію у першій справі [7, с. 6]. Формулюючи висновок від протилежного щодо значення можливості повною мірою та на справедливих засадах представити свою позицію у першій справі, Верховний суд штату Каліфорнія висловив правову позицію про те, що якщо позивач мав можливість на справедливих засадах взяти ефективну участь у справі за першим позовом, суд не може дозволити позивачу домогтись переоцінки тих самих фактичних обставин, змінюючи відповідачів. Як підсумок, за таких умов захисна невзаємна преклюзія є допустимою [13]. Так само захисна преклюзія спростування встановлених судом обставин справи може бути відвернена, якщо позивач за першим позовом не мав достатньо можливостей представити свою позицію (Постанова ВС США від 9 грудня 1980 р. у справі «Аллен проти МакКюрі») [14].

Іншими обставинами, за яких допускається відступ від преклюзії спростування встановлених судом обставин справи (так само, як й від преклюзії повторного позову), є такі:

– зміна фактичних обставин справи після ухвалення судового рішення;

– виявлення юридичних фактів, що на час ухвалення судового рішення існували, але не були відомими;

– допущення однією зі сторін злочинних дій у ході первинного судового провадження, що завершилось ухваленням судового рішення (Сполучене Королівство, Німеччина, Нідерланди, Румунія, Швейцарія та США);

– неможливість апеляційного оскарження первинного судового рішення (Німеччина);

– явна помилковість висновків первинного судового рішення (Німеччина та Швеція);

– виявлення критичних порушень норм процесуального права у ході первинного судового провадження, що завершилось ухваленням судового рішення (Німеччина, Румунія та Швеція);

– має місце суперечність між судовим рішенням, преклюзивний ефект якого застосовується, із іншим судовим рішенням, що набрало чинності, у відповідних питаннях (Румунія);

– преклюзія породжує явну несправедливість (США, Нідерланди, Швеція, Швейцарія);

– застосування преклюзії суперечитиме конституційним або законодавчим положенням (США, Німеччина, Румунія) [5, с. 357; 6, с. 18–19].

Слід також узяти до уваги те, що ще менш категорична позиція щодо застосування преклюзії спростування встановлених судом обставин справи знайшла своє відображення у законодавстві Ізраїлю. За відомостями, наведеними Ю. Сайнаєм, справедливість та встановлення істини у Ізраїлі вважаються керівними цілями та принципами правосуддя. Іудейське право не приймає підхід, за яким судові рішення є безповоротним, навіть якщо є неправильним. Як правило, сторона справи може оскаржити судові рішення після того, як воно набрало законної сили, якщо з'явилися нові докази, що змінюють погляд на законний шлях вирішення справи, або була допущена помилка під час ухвалення судового рішення, яка призвела до неправильного вирішення справи. Водночас, якщо судові рішення набрало законної сили та не є скасованим, воно є обов'язковим до виконання [5, с. 387].

З огляду на вищевикладене під час підготовки пропозицій щодо вдосконалення використання преклюзій у адміністративному судочинстві слід оцінити доцільність запозичення також того зарубіжного досвіду, що пов'язаний з можливістю відступу від преклюзії спростування встановлених судом обставин справи, коли йдеться про неможливість апеляційного оскарження первинного судового рішення, мають місце критичні порушення норм процесу-

ального права під час первинного судового провадження, суперечності між судовими рішеннями, сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не мала можливість повною мірою та на справедливих засадах взяти участь у дослідженні питання у попередній справі, що породжує несправедливість або склались інші обставини, з яких випливає те, що преклюзія породжує явну несправедливість всупереч конституційним принципам.

Висновки і пропозиції. За результатами дослідження законодавства і прецедентного права зарубіжних країн з питань процесуальних преклюзій та підсумовуючи міркування щодо напрямів їх використання для вдосконалення законодавства України про адміністративне судочинство, зазначимо, що, насамперед, слід розглянути можливість запровадження законодавчих положень про поширення преклюзії повторного позову на осіб, тісно пов'язаних зі стороною у справі ідентичними інтересами або іншими обставинами, що дають змогу вважати цих осіб належним чином представленими стороною у справі. Необхідно також визначитись щодо того, чи оптимізуватиме адміністративне судочинство охоплення преклюзією повторного позову тих позовних вимог, які пред'являлись під час розгляду справи, але й тих, які мали бути пред'явленими. Крім того, наукове співтовариство має ґрунтовно обміркувати, чи сприятиме виконанню завдань адміністративного судочинства поширення преклюзії спростування встановлених судом обставин справи (преюдиції за вітчизняною юридичною термінологією) лише на факти, які є важливими для правильного вирішення справи, призводять до виникнення відповідних правових наслідків, охоплюються предметом доказування у справі, а також на оцінку правового значення таких фактів, залишаючи осторонь висновки щодо обставин, встановлення яких не має значення для вирішення справи, висновки щодо фактів без надання їм правової оцінки та без визначення їх правових наслідків та висновки щодо права поза зв'язком з конкретними фактичними обставинами справи. На доповнення до того під час підготовки пропозицій щодо вдосконалення використання преклюзій у адміністративному судочинстві слід оцінити доцільність запозичення також того зарубіжного досвіду, що пов'язаний з можливістю відступу від преклюзії спростування встановлених судом обставин справи, коли йдеться про неможливість апеляційного оскарження первинного судового

рішення, мають місце критичні порушення норм процесуального права під час первинного судового провадження, суперечності між судовими рішеннями, сторона, яка зазнає негативних наслідків преклюзії, не мала можливість повною мірою та на справедливих засадах взяти участь у дослідженні питання у попередній справі, що породжує несправедливість або склались інші обставини, з яких випливає те, що преклюзія породжує явну несправедливість всупереч конституційним принципам.

Список використаної літератури:

- 28 U.S. Code § 1738. State and Territorial statutes and judicial proceedings; full faith and credit. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1738>.
- U.S. Supreme Court, Hopkins v. Lee, 12 February 1821, 19 US 109 – Supreme Court 1821. URL: https://scholar.google.com/scholar_case?case=2182000447156044556&hl=ru&as_sdt=0.
- U.S. Supreme Court, Southern Pacific R. Co. v. United States, 18 October 1897, No. 71. URL: https://scholar.google.com/scholar_case?case=10337242186170512343&hl=ru&as_sdt=0.
- U.S. Supreme Court, San Remo Hotel, LP v. City and County of San Francisco, 20 June 2005, No. 04-340. URL: https://scholar.google.com/scholar_case?case=8630312865230925010.
- Sinai Yu. (2011) Reconsidering Res Judicata: Comparative Perspective. *Duke Journal of Comparative & International Law*. Vol. 21. P. 353–400.
- Van de Velden J., Stefanelli J. (2006) Comparative Report on the Effect in the European Community of Judgments in Civil and Commercial Matters: Recognition, Res Judicata and Abuse of Process (project reference: JLS/2006/FPC/21 – 30-CE-00914760055). London : Charles Clore House. 140 p.
- Applegate A. Common Law Preclusion and Environmental Citizen Suits: Are Citizen Groups Losing Their Standing? *Boston College Environmental Affairs Law Review*. 2012. Vol. 39. Iss. 3. P. 1–14. URL: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/ealr/vol39/iss3/1>.
- McGinnis K. Revisiting Claim and Issue Preclusion in Washington. *Washington Law Review*. Vol. 90. P. 75–145.
- Code of Administrative Court Procedure: Federal Republic of Germany Statute of 19 March 1991. Status as of 22 December 2010. URL: <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=292#50>.
- United States Court of Appeals, Second Circuit, Monclova v. City of New York, No. 17-1456. 11 June 2018. URL: <https://www.leagle.com/decision/infco20180611051>.

11. United States Court of Appeals, Second Circuit, Joanna Cieszkowska v. Gray Line New York, No. 02-7041. 3 July 2002. URL: <https://caselaw.findlaw.com/us-2nd-circuit/1372198.html>.
12. Luneburg W. (1986) The Opportunity to Be Heard and the Doctrines of Preclusion: Federal Limits on State Law. *Villanova Law Review*. Vol. 31. Iss. 1. P. 81–181.
13. Supreme Court of California, Bernhard v. Bank of America. 6 March 1942. L. A. No. 18057. URL: https://scholar.google.com/scholar_case?-case=5263734060844675079.
14. U.S. Supreme Court, Allen v. McCurry, 9 December 1980. No. 79-935. URL: https://scholar.google.com/scholar_case?-case=1935795609383529506.

Zheltobriukh I. L. Procedural preclusions: legislative framework and judicial precedents of foreign countries and avenues of its implementation in administrative proceedings legislation of Ukraine

The author analyses the legislative framework and judicial precedents of foreign countries reflecting the prevailing approach to the use of procedural preclusions in order to streamline court proceedings and determine the boundaries of the procedural rights of parties.

Having deliberated in which ways that findings are to be used for further development of administrative proceedings legislation of Ukraine, the author indicates that in this context one should consider introducing legislative provisions on the extending of the effect of claim preclusion to persons closely tied to party in the case with identical interests or other circumstances that make it reasonable to view them duly represented by the party. Another step directed towards optimizing the administrative proceedings is the extending of the effect of claim preclusion not only to the claims brought, but on those ones that should have been brought.

In addition, in further scientific studies on administrative proceedings, it should be determined whether the objectives of administrative proceedings will be respected by extending the issue preclusion only to facts that are important for the proper resolution of the case, lead to the relevant legal consequences, are covered by the subject of evidence in the case, leaving aside conclusions regarding circumstances that are irrelevant to the proper resolution of the case, the findings concerning facts without their assessment from the legal viewpoint and conclusions regarding the law without direct connection to the specific factual circumstances of the case.

In addition to that, preparing proposals as to improve the use of preclusions in administrative proceedings, it is desirable to evaluate the foreign experience related to the possibility of derogation from issue preclusion when an appeal against an court decision was unavailable, critical violations of procedural law during the initial trial took place, there are contradictions between judgments, the party experiencing the negative effects of preclusion did not have the opportunity to participate fully and on an equitable basis in the investigation of the issue in the previous case, which gives rise to injustice or other similar circumstances have emerged from which it follows that preclusion gives rise to manifest injustice contrary to constitutional principles.

Key words: *administrative proceedings, experience in the use of procedural preclusions from foreign countries, issue preclusion (collateral estoppel), claim preclusion (res judicata), grounds for applying procedural preclusions.*